

עומקא דפרשה

- מכירת הבכורה
- ספק ספיא בבכור
- שער הציון
- בת בכורה

- ערש"ק ג' כסלו תש"ע
- חלק הבכורה שמכר עשו
- התמורה במכירת הבכורה

פר' תולדות - בענין מעלת הבכורה ומכירתה

גליון ס"ח

התמורה במכירת הבכורה

הרב יונה הוכברגר

א) ידועה קושיה הראשונים איך קנה יעקב את הבכורה והא ק"ל דאין אדם מקנה דשלב"ל (ועי' בזה בריב"ש סי' שכ"ח, ובקצוה"ח סי' רע"ח ס"ק י"ג, ובאה"ח כאן).

עוד יש לעי' מהא דאייתא בקידושין (ח' ע"ב) דאיבעיא להו, באמר לה התקדשי לי בככר, והיה הכלב רץ אחריה, ואמרה לו תנהו לכלב, דאפשר שאינה מקודשת, משום דאמרה ליה מדאורייתא חיובי מחייבת לאצולן, עיי"ש. וא"כ הכא נמי שעשוי היה בסכנה, וכמו שאמר הנה אנכי הולך למות, א"כ מ"ט הוה קנין, והרי מצי א"ל עשוי ליעקב, דמדאורייתא חיובי מחייבת לאצולן, ולא התכוונתי להקנות לך את הבכורה. [ועי' בטור (סי' ל') שמשמע מלשונו דאי היה כלב שלה ודאי מקודשת, עיי"ש ולפ"ז לא ק"מ כמובן, ועי' בזה בפוסקים שם].

עוד ראיתי מי שהקשה כעין מה שהקשינו לעיל, מהא דאייתא בב"ק קט"ז, הרי שהיה בורח מבית האסורין והיתה מעברות לפניו, א"ל טול דינר והעבירני, אין לו אלא שכרו, משום דא"ל משטה אני בך, עיי"ש. א"כ קשה דה"נ יאמר עשוי ליעקב משטה הייתי בך, כיון שהיה עשוי בסכנה וכנ"ל, וא"כ אין לו ליעקב אלא שכר לחם וניזיד עדשים דלא יותר.

וזה קשה מהראשונה, דמהגמ' בקידושין יש לדחות, דהכא דהוה קודם מתן תורה לא שייך הטענה דמדאורייתא חיובי מחייבת לאצולן. אבל מהגמ' בב"ק ודאי קשה, דשם משמע דהוה סברא בעלמא, דא"ל משטה אני בך, ולא משום דחיובי מחייבת לאצולן, וא"כ ה"ה דכן הוא גם קודם מת"ת. [ועי' בזה בראשונים שם].

ונראה בזה, דהנה יעוי' בחת"ס שתמה, איך קנה יעקב את הבכורה תמורת הניזיד עדשים, והרי יעקב היה בן הסמוך על שלחן אביו ולית ליה מגרמיה כלום, ובודאי העדשים היו מכספו של יצחק, וא"כ איך שייך שיקנה יעקב את הבכורה תמורת עדשים שאינו שלו, עיי"ש מש"כ בזה דבר נפלא.

ואולי יתכן לומר, דבאמת קנין הבכורה לא נעשה תמורת גוף העדשים, אלא תמורת ה"הלעיטני" נא וגו'. דהיינו תמורת הפעולה שהלעיט יעקב לעשוי את ניזיד העדשים לתוך פיו של עשוי וכמש"כ רש"י, וזהו כדן פועל שקצב עם בעה"ב שיתן לו תמורת הפעולה איזה חפץ, דקנה הפועל כדן קנין כסף, [אי לאו דביטלו רבנן לקנין כסף בזה"ז, ועי' בזה בסו"ס של"ב ברמ"א ובקצוה"ח ס"ק ד' וע"ע בסו"ר ר"ג בקצוה"ח ס"ק ד'].

וממילא תתיישב תמיהת החת"ס הנ"ל דאין קנה יעקב לבכורה בעדשים דלאו דידיה, דבאמת לא קנה בגוף העדשים אלא בפעולת ה"הלעיטני".

וכן לא קשה, מהגמ' בקידושין והגמ' בב"ק הנ"ל, דאה"נ דאת עצם העדשים היה יעקב מחויב ליתן לעשוי להצילו, וכן שייך טענה משטה אני בך כלפי עצם העדשים, אולם כיון שנתבאר שהקנין לא נעשה תמורת עצם העדשים, אלא תמורת ה"הלעיטני", וזה כבר אין יעקב מחויב להלעיטו, שהרי היה יכול עשוי לאכול בעצמו, ולצאת מהסכנה, לכן בזה שפיר חל הקנין על כל מה שקצב עמו קודם לפעולה, ושפיר זכה יעקב בבכורה.

ואשר ע"כ יש לישב בזה גם את תמיהת הראשונים, דאין חל קנין הבכורה, והרי אין אדם מקנה דשלב"ל, ולפמש"כ י"ל ע"פ מש"כ בקצוה"ח (סי' של"ד ס"ק ו') דבשכר פעולה יש להקנות גם דשלב"ל וכמש"כ שם בקצוה"ח לישב בזה איך קנה יעקב מלבן עקודים ונקודים. והא הו"ל וולדות דוו דשלב"ל, אלא משום דיעקב קנה להו מלבן בשכר פעולה לכן קנה גם דשלב"ל, עיי"ש. וא"כ לפ"ד דגם כאן לא עשה יעקב לקנין בתמורת גוף העדשים, אלא בתמורת פעולת ה"הלעיטני", לכן שפיר חל הקנין גם על השלב"ל.

גודל חלק הבכורה שמכר עשו ליעקב

הרב שלמה מילר

א. איתא בסוטה יג ע"ב כשבאו שבטים לקבור את יעקב בא עשו וטען דכיון שיעקב כבר קבר את לאה הרי הקבר השני שייך לו, אמרו לו והלא מכרת אמר להם מכרתי חלק בכורה אבל לא חלק פשוט, וא"ל והלא את כל הקבר מכרת דכת' בקברי אשר כריתי לי וכו' אמר להם הביאו שטר מכירה א"ל השטר במצרים, ונפתלי ירוץ להביאו, אדהכי והכי ראה חושים בן דן שהיה כבד שמיעה את יעקב מוטל בבזיון, וכשהבין שעשו מעכב, נטל מקל והוריד את ראשו ע"ש.

ב. ועי' במהרש"א שעמד על הקושיא איך טען עשו שהקבר השני שייך לו והלא כיון שמכר הבכורה מגיע ליעקב פי שניים גם בקברים, וא"כ קבר ועוד שלישי קבר שייכים ליעקב ורק שני שלישי קבר שייכים לעשו. וא"כ למה מגיע הקבר דוקא לו?

ותי' דאיה"נ, רק דטענת עשו היתה, כיון שרוב הקבר השני שייך לו, א"כ יש לו זכות לקנות את השליש לעצמו.

ג. עוד כתב המהרש"א דמדברי רש"י מדוייק שגם לו היה קשה ולכן כתב בד"ה נהי דזבנתי לבכורתי - ולא אטול פי שניים אלא כמוהו עכ"ל, ומבאר המהרש"א נראה שדקדק לפרש כן, דלא מכר עשו ליעקב את הבכורה, אלא שלא יטול פי שניים, ולא שיטול יעקב פי שניים אלא שיחלק בשוה כשני אחים פשוטים, ולכן תבע עשו את כל הקבר לעצמו.

והק' עליו המהרש"א ואין אלו אלא דברי נביאות, דסתם קאמר קרא וימכור את בכורתו ליעקב עכ"ל. כלומר דמבואר בפסוק שיעקב זכה בחלק בכורה ולא רק שעשו לא יקבל פי שניים, וצ"ע.

ד. ושמעתי לבאר מידידי הרב שלמה זלמן כהן בדעת רש"י ע"פ דברי רע"א [הובא ברע"א החדשים על ב"ב משו"ת הגר"ש אייגר ח"ב כתבים סי' ס"ג סק"ה] שחוקר בדין חלק בכור האם הוא חלק שוה כחלק פשוט, וכגון בשני אחים מחלקים הנכסים לג' חלקים שלישי אחד לפשוט, ובכור לוקח שלישי אחד מדין פשוט, ועוד שלישי מדין בכור, וכל דיני חלק בכורה על השלישי הזה כגון דין ראוי ומוחזק וכו', או דלמא שהחצי שהיה מקבל גם אילולי דין בכור שגם חלק פשוט עליהם, ורק החלק היותר מחצי שמקבל עד שיהי' לו פי שניים [שישית] הוא הנקרא חלק בכור.

ה. וא"כ יתכן להבין בדעת רש"י כהצד השני, ומעיקרא היה לעשו קבר שלם מדין פשוט ועוד שלישי בקבר השני מדין בכור, ורק את השלישי הזה מכר ליעקב, שהרי הוא הנקרא חלק בכורה, וא"כ יש ליעקב כמוהו דכל הקבר שיש לעשו מדין פשוט נשאר לעצמו, ולכן בא בטענה שכל הקבר שייך לו.

מכירת הבכורה

הרב יהושע אושינסקי

הטור (בפי' הארוך) הקשה כיצד יכלה לחול מכירת הבכורה ע"י עשו, דהרי הירושה תחול רק במות יצחק. ואין אדם מקנה דבר שלא בא לעולם. ותי' בשם הרא"ש שהמכר חל מכח השבועה, והוכיח מזה דמהני שבועה לקנין דשלב"ל. אך דעת הריב"ש בסי' שכח דאין מכאן ראייה ד"ל שקודם מתן תורה היה אפשר להקנות גם דבר שלא בא לעולם. [ועיין באור החיים מה שתירץ ע"ז].

והקצוה"ח בסי' רע"ח (סקי"ג) תירץ דאע"פ דא"א להקנות דבר שלא בא לעולם מ"מ אפשר מדין סילוק להסתלק גם מדבר שלא בא לעולם, דאע"פ שפשוט שלא יכול להסתלק מהחלק שלו, מ"מ חלק הבכורה כיון שהוא בגדר מתנה [כלשונו הגמ' בב"ב קכד ע"א] "מתנה קרייה רחמנא" אפשר להסתלק ממנו, עיי"ש.

ויש לעיין בדבריו דלכאור' בעלמא שבכור מסתלק מבכורתו, יורשים שאר האחים את חלק הבכורה וחולקים בה בשווה אולם הכא הרי עשו לא הסתלק סתם מהבכורה ונהפך לפשוט לחלוק שווה בשווה עם יעקב, אלא העביר לגמרי את הבכורה ליעקב וכמו שאמר לו יעקב "מכרה כיום את בכורתך לי", ולדבר זה לכאור' לא סגי בסילוק אלא בעי קנין גמור.

ונראה בביאור הדברים על פי מה שכ' רש"י בפר' עה"פ "הנה אנוכי הולך למות" דכל מה שקנה יעקב את הבכורה היה רק לדין בכורה ועבודה בבית המקדש ולא לגבי ירושת ממון. (ודלא כדעת הרשב"ם שם שכתב שהמכירה היתה לגבי ירושת ממון). וכן ביאר בשפתי חכמים עה"פ "אנוכי עשו בכורך" בטעם אמירת יעקב ליצחק "עשו בכורך" אע"פ שעשו אינו הבכור דהרי מכר ליעקב את הבכורה, דמ"מ כל מה שמכר זה רק לגבי זכות הבכורה בעבודה ולא לגבי ירושת ממון, וא"כ אכתי שם בכור על עשו מצד הממון וע"ז התכוון יעקב באמירתו "עשו בכורך".

ואם כן הם הדברים אפשר דכל הדין שכתבנו שצריך קנין בשביל שיעקב יהפך לבכור, זה כשדנים מצד החלק הממוני, דשם בלי קנין מתחלקת הבכורה שווה בשווה בין כולם ורק לקנין יש כח להעביר את הבכורה מאחד לשני. אולם כשדנים מצד החלק האיסורי, ז"א בכורה לגבי עבודה בבית המקדש, הרי בעצם מה שבעל הזכות מסתלק מהבכורה, ממילא השני נהפך להיות בכור תחתיו גם בלי קנין.

והנה הובא בשם הגרי"ז (שי לתורה ח"א) שהק' היאך שייכת כלל מכירה ע"ז והרי תלוי במציאות של פטר רחם. ותי' עפ"י הרמב"ם בהל' מלכים (פ"א ה"ז) שכ' לגבי ירושת המלכות "והבן הגדול קודם לקטן ממנו" ומבואר דאיכא זכות מיוחדת של בן גדול אע"פ שאינו בכור. ולפ"ז י"ל דעשו מכר ליעקב רק את הזכות של בן גדול שאינו חלות שם אלא זכות ושייך בזה מכירה. [ולכן חלו על יעקב הברכות שכן כשקרא יצחק לעשו כתוב "בנו הגדול" ז"א שהברכה היתה מדין זה ולא מדין בכור, וזכות זו הרי קנה יעקב.]

ולמשנ"ל אפשר להוסיף ביאור בדבריו, דבאמת זכות העבודה אינה תלויה כלל במציאות של פטר רחם, דענין פטר רחם נאמר בתורה על משפטי הירושה והיינו על החלק הממוני שבדין הבכור, ודוקא בזה תליא בפטר רחם. אבל יעקב הרי קנה מעשו רק את מעלת הבכורה לגבי העבודה, וזה תלוי בגדלות, ושפיר שייך בזה מכירה.

אולם בגמ' (סוטה יג ע"א) מבואר דמכירת הבכורה היתה ביחס לחלק הממוני, דשם איתא דבזמן קבורת יעקב ערער עשו על חלקו של יעקב במערת המכפלה ע"י מכירת הבכורה, ואמר "נהי דזבני בכירותא פשיטותא מי זבני", וכתב רש"י וז"ל, נהי דזבני בכירותא שלא אטול פי שניים אלא אהיה כמוהו, ע"כ. ומבואר בגמ' שהמכירה היתה לגבי דיני ירושת ממון ולא רק לגבי דיני בכורה בבהמ"ק. ולכאור' דלא כפי שכתב רש"י דהמכירה היתה רק על דיני עבודה.

[ועוד מבואר בדברי רש"י הדערער של עשו היה במה שטען שמכרתי לך רק בשביל שנהיה שווים "אלא אהיה כמוהו" ולא שיעקב יקבל פי שנים. והרי דלפי האמת ז"א היתה המכירה שיעקב יקבל דין בכור באופן גמור וכמו שכתבנו.]

ספק ספיקא בבכור

הרב יעקב לשינסקי

מעשה שהיה בשני אחים שבאו לחלוק ירושת אביהם ע"פ ד"ת, דהיינו שהגדול יטול פי שניים כדין בכור והקטן חלק א', ובעוד הם מדברים נתעורר אצלם ספק ע"פ זכרונותיהם כי יתכן שהיה להם אח אשר נסתלק לב"ע בקיצור ימים ושנים, וברבות השנים נשכח זכרו, וא"כ יש להם עתה ב' ספיקות בענין זה: א) האם היה להם אח נוסף או לא, ב) האם אותו אח היה בכור, וממילא לא יטול הגדול פי שניים בירושה או שמא פשוט היה.

תשובה: איתא בב"ב דף קכז דבכור ופשוט שנתערבו זה עם זה אחר הלידה ואין ידוע מיהו הבכור ומיהו הפשוט, ובאים עתה לחלוק עם יתר אחיהם, אינם יכולים לתבוע חלק בכורה שלהם אלא ע"י שיכתבו הרשאה זה לזה, ומשום דלכל א' מהם יכולים האחים לומר לאו בכור את. ומכאן אנו לומדים לכל ספק בכור שאינו נוטל פ"ש כמבואר בשו"ע [חו"מ רעז יא]. וכ' בקובץ הערות [כא כג] דמפשוטן של דברים נר' דבכה"ג אינו נוטל אפי' מחצה, ולא אמרינן יחלוקו, וכפי שיתבאר הטעם לפנינו בע"ה.

ולפי זה היה הדין נותן בנידון דידן שלא יטול הגדול פ"ש, דהא ספק בכור הוא. אך עדיין יש כאן מקום עיון האם נאמר שיטול פ"ש מכח ספק ספיקא, דהיינו שמא לא היה לו אח נוסף, ושמא האח הנוסף פשוט היה, [ואין לומר דהוא ס"ס משם א', דהיינו שמא בכור הוא ומה איכפ"ל אם היה אח פשוט נוסף או לא, דהרי מפורש בהרמב"ם [פ"א מבכורים ה"ל] לענין ב' נשים שילדו ב' זכרים ונקבה, דמי שלא ביכרה נותן ה' סלעים לכהן מכח ס"ס, שמא ילדה זכר בלבד ושמא ילדה זכר ונקבה. וכ"כ הראב"ד שם הכ"ה. ועיי' ישועות יעקב הל' בכורות שכ' לבאר מדוע אי"ז ס"ס משם א'.]

והנה בעיקר הדין דספק בכור אינו נוטל פ"ש נאמרו בו שני ביאורים בדברי האחרונים. א) הנתיבות [רעז ט] כ' לחדש דחלק בכורה אינו נכלל בירושה לומר שהבכור יורש מאביו פ"ש והפשוטו חלק א' אלא עיקר הירושה מתחלקת היא שוה בשוה בין כולם, ורק הוא חוב שחיבה התורה את הפשוט ליתן מתנה ממה שירש מאביו לאחיו הבכור, וע"פ זה ביאר הטעם דאין ספק בכור נוטל פ"ש דהוא מדינא דהמוציא מחבירו עליו הראיה, שהרי הוא בא להוציא ממון מיד אחיו שהוא מוחזק בו לגמרי.

ב) במשנת ר' אהרן [תשו' ח"ב נה ד] ביאר הטעם דהוא מדינא דאין ספק מוציא מידי ודאי [וכמו דאמרינן ביבמות לח בספק ויבם שבאו לחלוק בנכסי סבא], דמאחר שהפשוט יש לו סיבה ודאית ליטול מחצית הנכסים והבכור בא בטענת ספק ליטול חלק בכורה [מלבד חלק פשיטותו], אמרינן בזה אין ספק מוציא מידי ודאי, ומשו"ה אפילו אם לא נחשיב את הפשוט כמוחזק יותר בנכסים, אלא שניהם מוחזקים בו בשוה, דהרי ע"ז גופא אנו דנים מיהו היורש בחלק זה, מ"מ אין הבכור נוטל פ"ש מהך טעמא.

ויש למצוא נפק"מ בין שני טעמים אלו לענין ספק ראוי, וכגון שיש ספיקא דדינא על הנכסים אם דינם כראוי או כמוחזק, שלטעם א' פשוט הדבר דאינו נוטל בו פ"ש מדינא דהמע"ה, ויכול הפשוט לומר קים לי כדעת הסוברים דהוא ראוי, אבל לטעם ב' י"ל דבכה"ג יחלוקו. ומשום דדינא דאין ספק מוציא מידי ודאי נאמר רק בגוונא דאפשר לנו לומר שאין סיבת הספק קיימת כלל, וכגון בספק בכור דאמרינן שאין לו כלל חלק בבכורה, משא"כ כשהוא ודאי בכור ויש לו סיבה ודאית ליטול פ"ש בירושה, אין אומרים בזה הך כללא לגבי נכסים מסויימים אלו לומר שלא יטול בהם, אלא מאחר ששניהם מוחזקים בכל הנכסים בשוה אמרינן דיחלוקו, ועיי"ש בקובץ הערות דתלי לה בפלוגתת התוס' [ב"ב קכה א] והרמ"ה שם לענין מלוה שעמו, דאיתא בגמ' דחולקין מחמת ספיקא דדינא, דהתוס' כ' שהוא מתקנת חכמים, ומעיקר הדין היה לנו לומר דהמע"ה, אבל הרמ"ה כ' דהוא מעיקר דינא, עיי"ש. ועיי' בכנה"ג [רעז הגה"ט ו] בשם משפטי שמואל, ובשער המשפט [רעז א].

ומעתה יש לומר בנידון דידן דהוא תלוי בפלוגתא הנ"ל, שלדעת הנתיבות אזי לא יטול פ"ש, דהרי נקטו רוב הפוסקים דאין מוציאין ממון מכח ס"ס [מלבד במתנות כהונה כהיה דילדה ב' זכרים ונקבה, ומשום דילפינן מקרא דעני ורש הצדיקו צדק משלך ותן לו], כמבואר במשל"מ [מלוה ד ו] ובקונטרס הספיקות [הז] ועוד, אבל לפי טעם הב' היה נר' לכאור' לומר דנוטל פ"ש, דאע"ג דאין ספק מוציא מידי ודאי מ"מ כשיש ב' ספיקות מוציאין הם מידי ודאי כמבואר בדרכי משה [א"ח חלט א] עיי"ש. וכן יש להוכיח מדברי התוס' [מנחות סז ב ד"ה כדין] והרשב"א בתשו' [א ססא] ואכמ"ל.

שער הציון

חשיבות הבכור

כ' ברבנו בחיי בפר' כי תשא (לד, ז) וז"ל מי שזוכה שהוא בכור מעלה גדולה היא, והוא רמז להקב"ה שהוא בכורו של עולם, עכ"ל. ובתורה נתפרשה מעלת הבכור 'כי הוא ראשית אוננו' ופי' הראשונים 'ראשית' - מובחר. ובמשאת משה ב"ב סי' עב ביאר דאיכא ב' דינים במה שהבכור נוטל פי שנים, הא' מצד ראשית אוננו שהיא קורבא יתירה ושייכות לאב יתיר משאר אחיו. והב' מצד מעלת הבכורה, ועי"ש שפי' בזה שי' הראשונים. וכן יש לה"ר מאמירת יוסף ליעקב "כי מנשה בכור" דמשו"כ ראוי לברכה ביד ימין, ומבואר דהוא גם ע"י אחר, והיינו שמעלתו היא בעצם ואינה רק ביחס לאביו.

ק"ל ביבמות (כד). מצוה בגדול לייבם, וכן בתוס' הרא"ש "מפני שהוא הגדול... חשיבות המצוה הוא בגדול" וברשב"א שם "ראוי לגדול להקים שם לאחיו". ועי' קרן אורה שהוכיח דהייבום בגדול אינו מצד בכורתו אלא מצד שהוא הגדול.

קדושת בכורה

נא' בפר' במדבר (גי, ג) "...הקדשתי לי כל בכור בישראל מאדם עד בהמה ליהוה", וא"י במדרש הגדול לי יהוה, מגיד שקדושת בכורות קיימת לעולם. ובספורנו (שם) כ' שאף אחר פדיונם קדושתם עליהם. ויתכן דקדושה זו היא אף קודם הלידה כדמשמע ממטבע ברכת פדיוה"ב המובא בראשונים (חינוך שצב, תשו' הרשב"א ב, ועי' ב"י י"ד שה' "אשר קידש עובר במעי אמו". אכן הרא"ש (קידושין פ"א מא) כבר הק' ע"ז דהרי בפטר רחם תלה רחמנא, והב"ח (שם) פי' דהוא על כל עובר שקדשו ללמדו כל התורה.

ועי' תפארת יהונתן פר' כי תצא (דברים כא, יז) דיש לבכור דין קדש ולכן נוטל פי שנים שהוא חלק ה' [כמ"ש בלוי ה' הוא נחלתו].

ייחוד הבכור לעבודת ה'

המלבי"ם פר' (כה, כט) כ' שענין הבכורה שהבכור היה נבדל לעבודת ה' ויתר הבנים היו עוסקים בעניני העולם. והכוה"ק כ' שהבכור מסוגל יתיר לעבודת ה' בקדושה, כציווי התורה לנהוג קדושה כל דבר שהוא ראשית. ועי' ברבנו בחיי (שם) שכ' דאע"פ שאין העבודה בבכורות, מ"מ יש להם מעלה ויתרון על שאר בני האדם... ויצטרך הבכור שיחזיק בתורה וביר"ש ויתיר משאר בני אדם, מצד המעלה שבו שהוא בכור. [ועי"ש דהבכורות שנפדו מקבלין פני שכינה וזוכין לראות בנין ביהמ"ק]. ובהעמק דבר פר' כי תשא (לד, יט) כ' "מאחר שהוא "לוי" עדיין יש בו איזה מעלה... ויש בו סגולה מיוחדת לתורה ועבודת ה'".

אך בהעמק דבר בפר' תולדות (כז, יט) כ' דעיקר מעלת הבכורה היא במה שנוגע לעוה"ז, אבל דברים שבקדושה אין להם יחס כ"כ עם בכורה, כמו שמצינו שניטלו כל דברים שבקדושה שהיו לבכורים. [וכ' דאע"פ שיש לה איזה מעלה רוחנית, מ"מ איננה מכרעת הרבה את יתרונות האחר]. ועי' מ"ש בפר' ויחי (מח, יד) שבהליכות הטבע מעלת הבכורה מסוגלת הרבה. ולכן בהליכות העולם מנשה היה גדול מאפרים, [ולכן בפקודי ערבות מואב נמנה קודם, עי"ש].

ועי' בתפארת יהונתן (שם) שהבכור עלול לחטוא יותר ויש בו יותר תאוה ולכן הזהירה התורה קדש לי כל בכור כי יצאה"ר כרוך בו [ומשו"כ בכור משנואה אין לו משפט בכורה].

אהריות הבכור

האברבנאל בפר' (כה, כט) כ' שהבן הבכור עומד במקום אביו ועליו מוטלת הנהגת הבית, וזו היתה טענת יעקב על עשו שאינו נוהג כן. והמלבי"ם הוסיף ע"ז והביא שכ"כ הר"ן שעל הבכור היה מוטל הנהגת הבית לפרנס את אביו ואמו וב"ב, ועפ"ז ביאר דעשו לא היה ראוי לבכורה בהיותו איש שדה והתרחק מחיובי הבכור בהנהגת הבית, אלא יעקב התעסק בזה והוא שנא' ויזד יעקב נזיד, דהיינו שמילא את תפקיד הבכור לבני הבית.

ועי' ב"ק יא: משכחת לה בגדול אחי דניחא להו דלשתמעון מיליה, ופירש"י גדול האחים העוסק בנכסים להכניס ולהוציא.

עי' בבאור הרשר"ה פר' במדבר (ג, מ) דמשו"כ נלקחה העבודה מהבכורות, כיון שלא מילאו את תפקיד הבכור בחטא העגל.

סיבת מעלת הבכור

המש"ח (שמות ד, כב) ביאר דמעלת בן בכור היא משום שהוא עשה אותו לאב. והבית הלוי בפר' תולדות כ' שבכל הדברים שבעולם **הראשון הוא העיקר והיסוד** לבא אחריו, ועי"ש דביאר שעשו לא היה ראשון אלא "מוקדם". ועי' פחד יצחק פסח מא' סב.

וטעם שנתקדשו רק בכורות מאם אע"פ שבמכת בכורות הוכו המצרים גם בכורות מאב, כ' רעק"א בב"ק ס: דלבכור מאב לא נעשה נס כיון שהמשחית הכה רק בכורות מאם אבל בכורות מאב הכה הקב"ה בעצמו, עי"ש.

שער הציון

עבודה בבכורות

תנן בזבחים קיב: עד שלא הוקם המשכן היו הבמות מותרות ועבודה בבכורות. וכמ"ש רש"י בפר' עפ"י ב"ר דיעקב ביקש את הבכורה לפי שעבודה בבכורות. וכ' התפארת ישראל (פי"ד לד) דהוא רק בקרבנות צבור אבל קרבן יחיד כשר בכל אדם [כדמצינו שהאבות הקריבו], וכ"ד הקרן אורה זבחים קטו: ולפי"ז הוא נפק"מ רק אחר מ"ת שהיה קרבן צבור, וצ"ע מיעקב. אך הט"ז בדברי דוד פר' תולדות כ' דקודם שלא היה איסור לזר להקריב אם הוא צדיק וראוי לכך, אלא שבסתמא **חלקו כבוד לבכורות**. [עי"ש דיעקב רצה רק לסלק בכורת עשו].

אבל הרמב"ם בפיה"מ כ' שהעבודה לעולם **אינה אלא בבכורות** מאדם ועד מרע"ה, עי"ש. וכן משמע מהמדרש במב"ר (ד, ח) שמתחלת ברייתו של עולם היו הבכורות מקריבים וכו' ואד"ר לבש בגדי כה"ג, ואח"כ עברו לשת ולמתושלח ולנח שכולם בכורות היו והקריבו בהם. ועי"ש לגבי שם ואברהם יצחק ויעקב. וא"י שם "שהיה יעקב מבקש להקריב ולא היה יכול מפני שלא היה בכור".

ובירושי' מגילה פ"א הי"א נפק"ל עבודה בבכורות ממ"ש כ' לי כל בכור וכו', וקודם לכן [שנתקדשו הבכורות במצרים] מה היו עושין, ותקח רבקה את בגדי עשו וכו' מהו החמודות, שהיה משמש בכהונה גדולה. ועי' בעה"ט עה"פ ובגד ללבוש (ויצא כה"כ) שהיה יעקב כהן גדול. ובמלבי"ם בפר' וישב (לז, ג) דיעקב עשה ליוסף **כתונת פסים שהיא בגדי כהונה** מפני שרצה לייחדו לעבודת ה' ולתת לו מעלת הבכורה. וכ"כ הכלי יקר.

ועי' חת"ס פר' בראשית עה"פ והבל הביא גם הוא, שהיה לו להקריב ע"י קין שהיה הבכור, כשם שהשיג שיש מעלה בבכורות צאנו.

בכורת יעקב

המפר' והפוס' דנו היאך מכר דשלב"ל, והיינו דהמכירה היתה על חלק בכורה שבירושה. אבל לרש"י בפר' שפי' הדו"ד על העבודה שבבכורות (עפ"י המדרש), משמע דהמכירה היתה על דין הבכורה ומעלתה. ועי' תיב"ע דמשמע דהוא על חלק עוה"ב.

ובשם הגר"י הביאו דעשו מכר ליעקב רק את הזכות של "בן גדול" שאינו חלות שם אלא זכות ושייך בזה מכירה. ובאמת כל דין העבודה בבכור קודם מ"ת ילפי' בירושי' מגילה (ה"ל) ממ"ש "בנה הגדול", וכ"ה להדיא בקרבן העדה שם דהגדול אף שאינו בכור.

ועי' במ"ש הכוה"ק לחדש דלא היה כאן מקח וממכר כלל, אלא כיון שעשו זלזל בה, ממילא אינו ראוי להקרא בכור שכל ענינו הוא חשיב בות.

עי' ברש"י עה"פ בני בכורי ישראל (שמות ד, כב) שכ' כאן חתם הקב"ה על מכירת הבכורה [והוא מהמדרש כאן] ומבואר דבכורת יעקב היא בחירת ישראל מבין האומות. [והיה בליל פסח (במכת בכורות) וזה היה הזמן של הברכות כמ"ש בתיב"ע בפר'].
בכורת ראובן

בכורת ראובן

כתיב בדברי הימים (א פ"ה א-ב) "ובני ראובן בכור ישראל כי הוא הבכור ובחללו יצועי אביו נתנה בכורתו לבני יוסף בו ישראל ולא לה' תיחש לבכורה. כי יהודה גבר באחיו ולנגיד ממנו והבכורה ליוסף". ועי' רש"י ומבואר שם שהבכורה כוללת ב' דברים, **מלכות וחלק בכורה**. וכיון שנלקחה הבכורה מראובן, ניתנה המלכות ליהודה שהיה ראוי לה בלא"ה. וחלק הבכורה ניתן ליוסף שקיבל ב' שבטים אפרים ומנשה.

ז"א שיוסף לא נחשב בכור אלא רק קיבל חלק בכורה. ומפורש במדרש (ב"ר וישלח פב, יא) בכורת ממון נטלה ממנו ולא בכור רת יוחסין, [ונחלקו שם ר' לוי ור' סימון אם מיחסין ליוסף או לראובן]. ועי' בפני המלבי"ם שם שכ' עפ"ז שלענין היחוס נשאר ראובן הבכור. [ומבואר דאיכא ג' דברים מלכות, חלק בכורה, ויחוס, ועי' רד"ק].

והחת"ס (ב"ב כג, כ) דרק פי שנים נחלת א"י עבר ליוסף אבל ראובן נשאר בכור לשאר דברים כגון לענין ירושה בנכסי יעקב. ועי' ספורנו עה"פ ראובן בכור ישראל (במדבר א, כ) שלא נפל ממעלתו בדיני שמים מפני תשובתו.

בכורת יוסף

נחלקו רש"י ורמב"ן בפר' ויחי (מח, ח) בבכורת יוסף שנטל פי שנים בש"בטים, דלרש"י ענינו שאפרים ומנשה נקראים שבטים. והרמב"ן חלק עי"ז דא"כ הוא רק לענין הכבוד ולא נחלה, ובהוריות ו: מבואר דמ"ש על שם אחיהם יקראו נחלתם, לנחלה הוקשו ולא לדבר אחר. ולכן פי שקיבלו בא"י ב' חלקים מתוך י"ב. ועי' מש"ח שם דיוסף עצמו לא נעשה בכור אלא בניו, [דאל"כ היה מנשה נוטל פי שנים].

האוה"ח בפר' ויחי (מט, ג) ביאר איך ביכר יעקב את בן האהובה, והביא מהזהר טעם שנתן ליוסף דבשעתא דעאל לגבה דלאה רעותיה ול"ביה הוה ברחל, עי"ש שהאר"י. והמלבי"ם בדה"א (הב) פי בדרך דרוש את זכות יוסף ושייכותו לתיקון חטא ראובן, עי"ש.

גליון ע"ב
אשר יצא לאור בס"ד
לש"ק פר' וישב - א' דחנוכה
יוקדש כולו

להערות קצרות בעניני חנוכה

נא לשלוח בקצרה (180 - 30 מילים)
עד יום ראשון י"ט בכסלו

לקביעת חברות
9141217
24 שעות ביממה

דרושים לחברות

נושא	זמן	מקום הלימוד
דף יומי	9:00-12:00	פתוח
קנין הלכה	9:00-1:00	פתוח
בבא מציעא	9:00-1:00	כנסת הגדול
או"ח	9:00-1:00	זכרון משה
כתובות פ"ט	9:00-12:00	מרומ"ש
ברכות	9:00-12:00	פתוח
חו"מ	9:00-1:00	בית אבא
ה' שבת בעיון	9:00-1:00	גבעה הדרומית
מועד	4:00-7:00	קמ"ח
מועד	4:00-7:00	זכרון משה
סת"ם	4:00-7:00	פתוח
פעמיים בשבוע גמ'	4:00-7:00	פתוח
בב"ח	4:00-7:00	ברכפלד
גמ' חזרה	3:00-4:00	חניכי ישיבות אוה"ח
דף יומי	4:00-7:00	ברכפלד
יו"ד ח"ג	4:00-7:00	נופי עילית
במה מדליקין - חנוכה	4:00-7:00	אוהל מנחם
או"ח	9:30-11:00	אזור פוניבז'
נדה פ"ג ד'	9:00-11:00	מרומ"ש
ב"ב עיון	10:00-11:00	פתוח
הלכות נדה	9:00-11:00	אזור קצות החושן
יו"ד בב"ח	9:00-10:30	אזור נתיה"מ
ביצה	8:30-10:00	פתוח

בוקר

אחר הצהריים

ערב

בת בכורה

הרב צבי יוספי

נחלקו הפוסקים בה' פסח אם אשה בכורה צריכה להתענות, דהב"י (סי' ת"ע) כ' עפ"י מהאגודה דנקבה שהיא בכורה צריכה להתענות, וראייתו מבתיה בת פרעה. [וכוונתו למדרש (שמו"ר יח, ג) דמכת בכורות היתה אף לנקבות חוץ מבתיה בת פרעה שניצלה בזכות משה, עי' ב"ח ודרכ"מ]. וכ"פ בשו"ע בשם יש מי שאומר. והרמ"א שם הגיה בשם מהרי"ל דאין המנהג כן.

וכתב הגר"א בביאורו בטעם הרמ"א שלא נהגו כן - דהתורה לא נתנה קדושת בכורות לנקבה. ע"כ. ומבואר דהפלוג אינה מצד אי חייבות מטעם דהיו באותו הנס, או אם בכלל הוכו במצרים הבכורות הנקבות [דמצינו מדרשים חלוקים בזה]. אלא פליגי אם שייך דין בכורה בנקבה שנולדה ראשונה.

ובביאור ש"י האגודה והב"י נראה דהנה לגבי ירושת הבכור איתא בספרי פר' כי תצא (רטו) עה"פ וילדו לו בנים, הבנים בתורה הזאת ואין הבנות בתורה הזאת, לפי שמצינו שהבנות נכנסות בנחלה וכו' יכול תהיה תורת בכורה נוהגת בהם ת"ל וילדו לו בנים. [והובא ברשב"ם ב"ב קכב: ד"ה בנכסין]. וכן לגבי פדיון בכור איתא בבכורות יט. דילפי' מ"הזכר" [שנא' בפטר רחם דבהמה] דאין נקבות בכלל בכורה. ומשמע דמצד עצם הבכורה שייך אף בבת. וכ"כ המלבי"ם בפר' בא (יג, ב) דשם בכור כולל גם זכרים וגם נקבות ולכן אמר הזכר לאפוקי נקבות.

הרי מבואר דבעצם שייכא באשה שם בכורה רק דלגבי ירושה ולגבי פדיון איכא ילפו' לאפוקי נקבה. אבל לשאר דברים אכתי שייכא בבכורה, ולכן ס"ל דמחוייבת בתענית בכורות. [ויל"ע אי דינא הכי גם לגבי כבוד אחיו הבכור, לפי הפסיקתא (יתרו) "ואת לרבות אחיך הבכור", אם שייך באחותו הבכורה. אמנם מקור ש"י זו להלכה הוא בשב"י (ח"ג עו) ושם כ' דליכא באחותו הגדולה].

ומעתה יתכן עוד דלכו"ע שייך באשה שם בכורה, רק דנחלקו אם דין התענית תלוי בקדושת הבכורה, [די"ל הכי עפ"י ד' הגרשז"א (בהגש"פ עמ' 50) דהתענית היא זכר לעבודה שניטלה מהבכורות], וזה ליתא בנקבה. או דהוא חיוב כללי כמ"ש הטור דהוא זכר לנס שניצלו, ובזה מחוייב כל שנכלל בשם בכור, ואשה בכלל דנחשבת בכורה וכמש"נ.

נושאי הפרשיות הבאות

תולדות - בכור בין האחים (כה, לא-לג)

ויצא - מעשר כספים (כה, כב)

וישלח - תפילה בעת צרה (לבי, ב)

וישב - הערות בעניני חנוכה

מקץ - תפילת הדרך (מב, לה)

ויגש - ערבות (מד, לב)

ויחי - יששכר וזבולון (נט, יג)

ד"ת מתאימים [עד 700 מילים] אפשר להניח בצירוף שם מלא וטל', בתיבת "עומקא דפרשה" בפתח אוצ'ה"ס בית יוסף רח' שדי חמד. או לשלוח בדוא"ל הנ"ל.
חומר יתקבל בכל שבוע עד יום שלישי בערב [ד"ת בכת"י עד יום א'].
אין המערכת אחראית להחזיר כתבים או דיסקים.

הערות והארות לחידו"ת שבגליון ניתן לשלוח לדוא"ל:
gal200@neto.bezeqint.net או בתיבת "עומקא דפרשה".
המערכת מתיחסת לתגובות רק תחת שם מלא.
(בפרסום התגובה אפשר להשתמש בר"ת).

גליון זה מוקדש לע"נ

הגאון הגדול

ר' חיים נפתלי הרץ בן ר' מרדכי אלתר זצ"ל
זליבנסקי

ראש ישיבת 'מאור התלמוד'

נלב"ע ז' כסלו תשנ"ה

הוקדש ע"י בוגרי וחניכי הישיבה מודיעין עילית